

УДК 376.11

Махоня В. І.

ОБҐРУНТУВАННЯ КОМПОНЕНТІВ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ

Спілкування між людьми в сучасному суспільстві здійснюється за допомогою усного і писемного мовлення. З розвитком технічного прогресу, а саме появою комп'ютерних технологій, значною мірою зросла потреба у такій формі комунікації, як писемне мовлення. Так, писемне мовлення починає набувати деяких ознак усного мовлення: спілкування з реальним співрозмовником, можливості одержання швидкого зворотного зв'язку, використання коротких фраз, скорочення часу спілкування. Однак і за нових комунікацій писемне мовлення зберігає свої специфічні ознаки, бо виконує особливі функції. Писемне спілкування залишається розірваним і в просторі, і в часі, здебільшого розрахованим на віддаленого читача, тому вважається монологічним. Під час письмового викладу думок вимагається однаково уважно стежити як за тим, що написати, так і за тим, як написати, тому цей вид мовлення займає важливу роль у житті кожної людини.

Ключові слова: писемне мовлення, навчання дітей молодшого шкільного віку, опанування процесу письма.

Писемне мовлення має зовнішню рухову (артикуляція, жестикуляція) і внутрішню змістовну сторони (граматика, лексика, стилістика, інформативність).

Писемне мовлення – це сукупність явищ, пов'язаних із письмовим обміном інформацією за допомогою мови. Це діяльність людини, опосередкована системою графічних мовних знаків [1].

Писемне мовлення складається з двох компонентів:

1. Мовні навички:
 - пунктуаційні;
 - орфографічні;
 - лексико-фразеологічні;
 - синтаксичні;
 - стилістичні.
2. Інтелектуальні:
 - навички мислення;
 - навички пам'яті.

Комплекс індивідуальних мовних та інтелектуальних навичок конкретної особистості унікальний і неповторний у кожній мовній ситуації і дозволяє ідентифікувати автора того чи іншого тексту.

Важливого значення під час писемного мовлення набуває сам процес писання. Він відбувається за участі мовно-артикуляційного, слухового, рухового та зорового аналізаторів. Під час письма вони постійно взаємодіють між собою. Ослаблення одного з них гальмує всю систему. Також письмо вимагає вольового і фізичного напруження [1].

Писемне мовлення належить до проблем розвитку вищих психічних функцій, і тому психологи вважають, що до такої діяльності дитину необхідно готувати психологічно. Л. С. Віготський пише, що готувати дітей до писемного мовлення можна вже в дошкільному віці, але цей процес не має проходити як просте переведення усного мовлення в писемні знаки, тобто через формування навичок письма. Він пропонує формувати письмо як відтворення свого неповторного мовлення, як важливий елемент дитячого життя. На думку Л. С. Віготського, починати вводити дитину у писемне мовлення потрібно у стихії ще не організованого шкільною програмою мовного мислення дитини. Це означає, що початок оволодіння письмом проходить «за програмою дитини». Як конкретно це може відбуватися, психолог не пише, однак він вважає, що розвинути писемне мовлення дітей цього віку можливо з урахуванням його особливостей [1].

Перша особливість писемного мовлення полягає у віддаленості мотивів використання його дітьми. Вони ще не переживають потреби в цій новій мовленнєвій функції, не замислюються над тим, для чого вона їм потрібна. Завданням навчання і є актуалізація процесу усвідомлення дітьми мовленнєвих засобів, наближення мотивів спілкування за допомогою писемних знаків.

Друга особливість писемного мовлення полягає у високому рівні абстракції цієї діяльності. Під час писемного мовлення дитина має весь час діяти вольовим чином. Перехід від максимально стисненого внутрішнього до максимально розгорнутого писемного мовлення, спрямованого на співрозмовника, потребує вольових зусиль для побудови ланцюга думки. З вольовим характером процесу опанування писемного мовлення пов'язана також більша його усвідомленість порівняно з усним мовленням.

Зміст навчання письма в школі включає в себе три компоненти [3]:

1. Лінгвістичний компонент:
 - а) знання активного лексичного, граматичного і фонетичного матеріалу;
 - б) знання графічної системи мови;
 - в) труднощі, пов'язані з засвоєнням особливостей відповідностей літер;
 - г) правила орфографії, які можуть спиратися на різні принципи (історичний, граматичний, звуковий);
 - д) знання спеціальних знаків письма (умлаут, діакритичні знаки);

- е) спеціальні формули, характерні для письмового мовлення.
- 2. Психологічний компонент:
 - а) навички і вміння письма;
 - б) вміння висловлювати думки в письмовій формі;
 - в) характер взаємодії письмового мовлення з іншими видами і формами мови;
 - г) врахування інтересів і мотивів учнів.
- 3. Методологічний компонент:
 - а) навички самостійної роботи з удосконалення писемного мовлення;
 - б) навички використання різних джерел допомоги у вигляді правил правопису;
 - в) навички використання різних орфографічних довідників.

Для оволодіння письмовим мовленням учням необхідно спочатку оволодіти технікою письма. Техніка письма включає:

- 1) навчання графіки;
- 2) навчання каліграфії;
- 3) навчання орфографії.

Навчання графіки пов'язане з рішенням двох завдань: оволодіння літерними відповідностями і встановлення зв'язків між різними функціональними варіантами кожної літери.

Букви рідної та іноземної мов можуть збігатися (А а – А а), різнитися (Т т – Т т), (Мм – М м). Вони можуть бути відсутні в рідній мові (W, V та ін.). Особливі труднощі викликають літери F f, J j, L l, W w, R r, V v, G g. Головна увага під час навчання техніці письма повинна приділятися чіткості, нормативності [4].

Навчання графіки тісно пов'язане з навчанням каліграфії. Навчаючи графіки, вчитель вказує, які елементи слід написати спочатку, а які потім. Для цього рекомендуються такі вправи, як: «Напиши букви в повітрі», «Напиши букви по рядку (написання подібних букв)», «Спиши прописний і друкований текст», «Напиши буквосполучення», «Напиши слово», «Напиши (спиши) речення (прописом)».

Писемне мовлення, перш за все, належить до мовних явищ. Через це слід враховувати чинники, що визначають цей вид мовлення з лінгвістичних і психолінгвістичних позицій; необхідно розрізнити як психологічні, так і фізіологічні аспекти; враховувати не тільки вчення про психічні операції, а й психофізіологічну структуру кожної операції окремо, особливості мовного розвитку.

І. І. Карабаєва вбачає успішність навчання писемного мовлення в усвідомленні відношень між письмовим знаком і його значенням, а також у знаннях і уміннях із його функціонального використання [2].

Початкові форми навчальної діяльності з писемного мовлення включають здатність дітей диференціювати сприймати й виділяти з оточення, представленого у формі знаків, символів мовленнєвого потоку, граматичні елементи; свідомо ставитися до того, що кожен мовленнєвий звук, буква, слово, речення мають свою форму – знак щось позначає і має свою кількісну і якісну характеристику; відтворювати елементи мовленнєвої дійсності в словесній формі – читати і розуміти прочитане, а також графічними засобами – малюнком, умовними позначками, буквеними знаками.

Компонентами психологічної готовності дошкільників до оволодіння писемним мовленням виступають [5]:

- 1) мотиви опанування ними читання і письма;
- 2) усвідомлення диференційованого сприймання і розуміння дошкільниками прочитаного тексту, вміння висловити свої думки про зміст прочитаного в усній формі і доступними графічними знаками;
- 3) сформованість знаково-символічної функції мислення.

Пошуки розвитку писемного мовлення відбуваються і на практиці. Практичні дослідження засвідчують, що існують резервні можливості ефективної підготовки дітей 6-річного віку до писемного мовлення:

- 1) створення активного навчального середовища у вигляді розвивального навчання;
- 2) у навчанні не віддавати пріоритет традиційному формуванню техніки читання і письма;
- 3) гуманне ставлення дорослих до результатів діяльності дітей.

Доведено, що можливим ефективним формуванням психологічної готовності дитини до оволодіння писемним мовленням є підвищення розумової активності дітей, застосування завдань проблемного характеру та різноманітних видів діяльності на заняттях. У разі оволодіння дошкільниками навичками читання, письма без достатнього розвитку механізмів їхньої розумової діяльності гальмується подальше вироблення умінь усвідомленого швидкого читання і письма, що призводить до появи певних труднощів в опануванні писемного мовлення в умовах шкільного навчання.

У початковій школі труднощі, що їх діти самі починають відчувати, виникають перед ними тоді, коли їхнє усне мовлення починає набирати монологічної форми. Однак ці складнощі набагато менші за ті, що постають перед дитиною під час писемного мовлення, коли потрібно передати на письмі свої власні думки. Зокрема, в першому і другому класах проблеми із засвоєнням писемного мовлення пов'язані з розвитком уміння слухати і диференціювати звуки, встановлювати відповідність між звуком і буквою, відтворювати рухом на папері графеми [3].

Труднощі, на відміну від труднощів, пов'язаних із технікою письма, не тільки не зменшуються з кожним роком навчання, а навіть збільшуються. Це стається тому, що з часом, з віком поступово ускладнюється зміст думок дитини.

Розвиток писемного мовлення в початковій школі невідривно пов'язаний із технікою письма літер. Кожна нова графема, засвоєна першокласником, стає для нього відкриттям, задоволенням. Графічні знаки дитина засвоює свідомо і також свідомо, шляхом цілеспрямованого навчання переводить промовлений звук у букву, звукосполучення – у буквосполучення і далі у слова. Перші слова, які пише учень першого класу, далекі від обставин, у яких він перебуває (це пов'язано з методикою навчання), однак вони добре зрозумілі за змістом і часто вживані в усному мовленні. Спочатку це слова і речення, які діти копіюють, і отже, пишуть для себе, для вчителя. Таке письмо обов'язково пов'язано з вимогою правильного і чіткого зображення письмових знаків. Це перший крок до розвитку писемного мовлення. Після пізнання процесу писання у дитини виникає бажання написати самостійно, без втручання дорослих: підписати свій малюнок, написати просто знайомі слова-назви навколишніх предметів, коротку записку мамі, пізніше – свої думки, враження, писати про те, що дійсно хвилює. І тут у дитини з'являється потреба у виправленні, переписуванні, удосконаленні свого письма.

Важливим фактором є така організація вчителем роботи, за якої у дитини, яка опановує процес писемного мовлення, є зацікавленість у читанні або слуханні, готовність обговорити написане і передусім текст, а не помилки в побудові речень, правописі.

Використана література:

1. Блінова В. В., Коноваленко С. В. Дидактичний матеріал для подолання вад письма у дітей. – Київ : Благовіст, 2004. – 196 с.
2. Виготський Л. С. Психологія і вчення про локалізацію психічних функцій. – Москва : Просвітництво, 1982. – 174 с.
3. Карабаєва І. І. Психологічна готовність до писемного мовлення дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. – Київ, 2003. – 18 с.
4. Литовський В. Ф. Становлення молодшого школяра як суб'єкта писемного мовлення (в умовах культурологічного орієнтованого навчання) : автореф. дис. – Київ, 2003. – 20 с.
5. Павлик О. Л. Розвиток писемного мовлення учнів 4 (3) класів на уроках української мови у школах з російською мовою навчання : автореф. дис. – 2003. – 18 с.

References:

1. Blinova V. V., Konovalenko S. V. Dydaktychnyi material dlia podolannia vad pysma u ditei [Didactic material for breaking children's writing defects]. – Kyev : Blahovist, 2004. – 196 s. [in Ukrainian]
2. Vyhotskyi L. S. Psykholohiia i vchennia pro lokalizatsiiu psykhychnykh funktsii [Psychology and the doctrine of the localization of mental functions]. – Moskva : Prosvitnytstvo, 1982. – 174 s. [in Ukrainian]
3. Karabaieva I. I. Psykholohichna hotovnist do pysemnoho movlennia ditei starshoho doshkilnoho viku [Psychological readiness for the written language of children of the senior preschool age]. Avtoreferat dys. – Kyev, 2003. – 18 s. [in Ukrainian]
4. Lytovskyy V. F. Stanovlennia molodshoho shkoliara yak subiekta pysemnoho movlennia (v umovakh kulturolohichnoho oriientovanoho navchannia) [Formation of a junior schoolboy as a subject of written speech (in a culture-oriented oriented study)]. Avtoreferat dys. – Kyev, 2003. – 20 s. [in Ukrainian]
5. Pavlyk O. L. Rozvytok pysemnoho movlennia uchniv 4 (3) klasiv na urokakh ukrainskoi movy u shkolakh z rosiiskoiu movoiu navchannia [Development of written translation of pupils of 4 (3) years in Ukrainian lessons at schools with Russian language education]. Avtoreferat dys. – 2003. – 18 s. [in Ukrainian]

Махоня В. И. Обоснование компонентов письменной речи

Общение между людьми в современном обществе осуществляется с помощью устной и письменной речи. С развитием технического прогресса, а именно появлением компьютерных технологий, в значительной степени возросла потребность в такой форме коммуникации, как письменная речь. Так, письменная речь в определенной степени начинает обретать некоторые признаки устной речи: общение с реальным собеседником, возможность получения быстрой обратной связи, использование коротких фраз, сокращение времени общения. Однако и при новых коммуникациях письменная речь сохраняет свои специфические признаки, поскольку выполняет особые функции. Письменное общение остается разорванным и в пространстве, и во времени, в основном рассчитанным на удаленного читателя, поэтому считается монологическим. Во время письменного изложения мыслей требуется одинаково внимательно следить как за тем, что написать, так и за тем, как написать, поэтому этот вид речи играет важную роль в жизни каждого человека.

Ключевые слова: письменная речь, обучение детей младшего школьного возраста, овладение процессом письма.

Makhonia V. I. Substantiation of the components of written speech

Communication between people in modern society is carried out with the help of oral and written speech. With the development of technical progress, namely the emergence of computer technology, the need for a form of communication, such as written speech, has greatly increased. So the written speech to some extent begins to recruit some signs of oral speech: communication with a real interlocutor, the ability to receive quick feedback, use short phrases, reduce the time of communication. However, in new communications, written language retains its specific characteristics, since it performs special functions. Written communication remains torn both in space and in time, mainly designed for remote readers, therefore it is considered monologic. During the written presentation of thoughts, equally careful monitoring is required both for what to write and for how to write, therefore this type of broadcasting plays an important role in the life of each person.

Key words: written speech, education of children of primary school age, mastering the process of writing.